

Ptice Pohorja in njihov naravovarstveni pomen

Matej Gamser

Zlata lisica, smučarija in drugi zimski športi, popoldanska hitra hoja do Trikotne jase, kjer se je treba odžejati, več sto kilometrov planinskih poti, gorsko kolesarstvo, nabiranje borovnic, brusnic in gob, adrenalinske aktivnosti, »beg« pred poletno vročino, nov razgledni stolp oziroma Pot med krošnjami, zvok motorke, pohorski pisker ... Vse naštetje je okviren povzetek odgovorov na vprašanje: »Na kaj pomisliš, koliš besedo Pohorje?« ki sem ga postavil petim »povprečnim« Štajercem. Tak tip odgovorov sem pričakoval. Skupni imenovalec bi lahko bil »koriščenje naravnih danosti Pohorja«. Pa gre res za koriščenje in ne za izkoriščanje? Kje je meja?

Za ornitologe je Pohorje, predvsem vršna planota, še vedno zelo priljubljeni kraj za opazovanje ptic. Na vprašanje: »Na kaj pomisliš, koliš besedo Pohorje?« bodo ornitologi zagotovo pomislili na lišajaste stare smrekove gozdove in stereotipne vrste, ki

prebivajo v njih: gozdne kure, sove, detli in žolne. Tem bo v članku namenjene več pozornosti.

Pohorska avifavna nekoč ...

Množično obleganje Pohorja se je začelo z razvojem mobilnosti. Danes oziroma že več deset let ima skoraj vsaka hiša svoj avtomobil. Kriterij »hitro, dostopno in poceni« je bil na Pohorju kmalu dosežen. Posledično je lahko prišel kdorkoli kamorkoli, tudi v najbolj odmaknjene in divje predele Pohorja. Kako je bilo na Pohorju pred drugo svetovno vojno, ko je tam vladal gorski mir, lahko razberemo iz nekaterih poglavij knjige *Die Vögel von Marburg an der Drau (Ptici Maribora na Dravi)*. Leta 1925 jo je napisal dr. Otmar Reiser, sin mariborskega župana in priznani avstrijski ornitolog, ki je deloval na širšem območju Balkana, na območju sedanje Slovenije pa je največ časa namenil pticam Podravja.

Morda najbolj dih jemajoče zapise in za sedanje mlajše generacije ornitologov nekaj nepredstavljevega najdemo v poglavju o divjem petelinu. »Divji petelini so na Pohorju tako številčni, da gre za edino ptičjo vrsto, ki tekom zadnjega desetletja ni dožive-

Idilične pohorske planje in smrekovi gozdovi med Roglo in Lovrenškimi jezери. Problematike zaraščanja travnišč (planj) so se dejavno lotili z naravovarstvenim projektom LIFE to Grasslands. Danes so ti očiščeni in bolje prevetreni predeli v interesu vetrničarjev.

Foto: Alen Ploj.

la upada v populaciji. Ponekod na Pohorju je zabeležen porast.« »Rastišča so običajno na višjih legah, a posamično tudi nižje, na primer v Radvanjah.« »Največji in najmočnejši samci so bili opaženi na Ribniškem Pohorju.« »Po gnezditvi številni zapustijo gorske gozdove in se premaknejo v nižje lege. Včasih kakšnega opaziš v vinogradu.« Na Pohorju je bilo nekoč zelo razvito steklarstvo. Glažutarji so posekali bukev, zasadili pa smreko. Nastala je mozaična strukturiranost gozda, ki je petelinu ugajala.

Divji petelin je specialist starih in redkih iglastih gozdov. Z izsekavanjem bukve in sajenjem smreke se je postopoma širil iglasti gozd. Nekaj časa je sicer trajalo, da se je gozd postaral in razredčil ter postal primeren. Divji petelin je namreč velika in okorna ptica, zato mu gosti gozdni sestoji ne ustrezajo. Za let med debli in krošnjami potrebuje dovolj manevrskega prostora, prav tako je preglednost mnogo boljša, da pravočasno zazna plenilca.

Številne novonastale jase in presvetlitve so ugodno vplivale na bujno podrast, predvsem borovnice, ki so pomembna hrana za divjega petelina. V gostem in nizkem smrečju pa je našel prostor za kritje in tudi za gnezdo.

Za ruševca omenja, da je na vzhodnem delu Pohorja redek. Gnezdenje je bilo potrjeno na Arehu in Bolfenku. Na koncu zapiše: »Naj se ruševca še dolgo časa ohrani na Pohorju,« kar da slutiti, da je bila vrsta že takrat pod pritiskom.

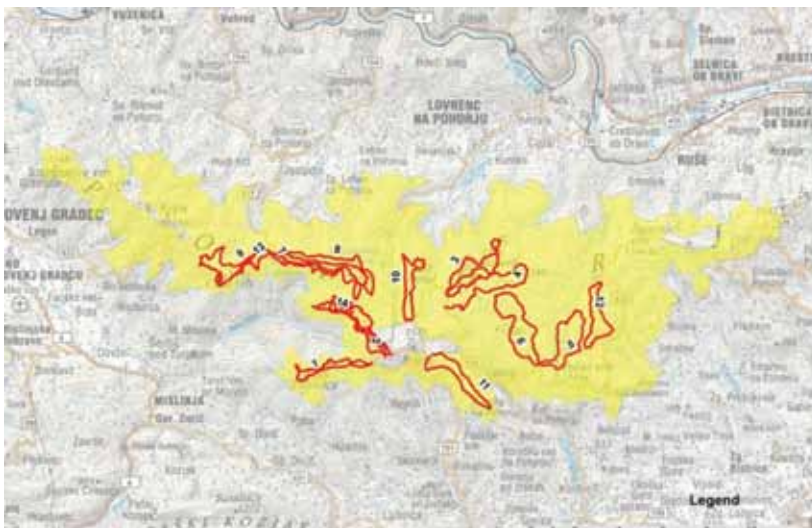
... in danes ...

Vršna planota Pohorja je še danes zelo privlačna med ornitologi. Glede na število najrazličnejših popisov ptic sodi med najboljše raziskana območja v Sloveniji. Žal to ne velja za nižje predele Pohorja, recimo pod 1.000 metrov nadmorske višine.

Ciljne vrste ptic znotraj *Posebnega območja varstva Pohorje* so:

- črna štoklja (*Ciconia nigra*),
- planinski orel (*Aquila chrysaetos*),
- divji petelin (*Tetrao urogallus*),
- ruševca (*Lyrurus tetrix*),
- gozdni jereb (*Bonasa bonasia*),
- sloka (*Scolopax rusticola*),
- koconogi čuk (*Aegolius funereus*),
- mali skovik (*Glaucidium passerinum*),
- triprsti detel (*Picoides tridactylus*),
- črna žolna (*Dryocopus martius*),
- severni kovaček (*Phylloscopus trochilus*).

V letih 2014 in 2015 so bili znotraj *Posebnega območja varstva Pohorje* opravljeni s stra-

Transekti za zimsko sledenje gozdnih kur v letu 2015.

Vir: Popis stanja populacij ptic na območju Pohorja. Končno poročilo DOPPS, 2015.

ni *Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS)* najobsežnejši in podrobni popisi na tem območju.

Danes kaže divjemu petelinu na Pohorju zelo slabo. Na skupinskem popisu leta 2014 smo kljub ciljnim popisom na rastiščih zabeležili le štiri samce v osrednjem delu Pohorja. Pozimi leta 2015 je bilo izvedeno zimsko sledenje gozdnih kur. Na 14 transektih v skupni dolžini 143,2 kilometra, ki so bili razporejeni po vršni planoti, smo beležili morebitne znake prisotnosti gozdnih kur - stopinje/iztrebke/peresa/znake prehranjevanja. Registriranih je bilo 24 znakov prisotnosti divjega petelina. Skupaj s kasnejšimi spomladanskimi opazovanji je bila izoblikovana populacijska ocena za *Posebno območje varstva Pohorje* od 10 do 15 pojočih samcev na rastiščih. Obdržali so se na najvišjih predelih, okvirno na nadmorski višini nad 1.300 metrov.

Ruševcev je na Pohorju še manj. Na zimskem sledenju je bilo registriranih 11 znakov prisotnosti. Obdržali so se na pričakovanih območjih, kjer uspeva ruševje, okvirno na nadmorski višini nad 1.500 metrov. Zaradi drugačnih vedenjskih značilnosti v času parjenja je ruševce precej lažje odkriti kot divje peteline.

Še ena zelo skrivnostna vrsta je gozdni jereb. Na zimskem sledenju sta bila registri-

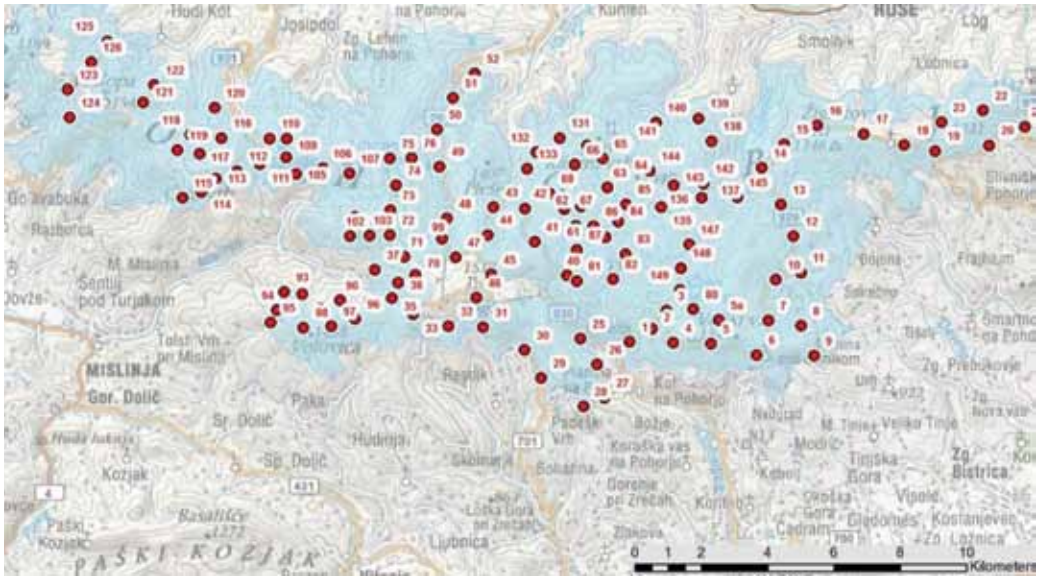
rana dva znaka prisotnosti. Ob jesenskem popisu teritorijev pa je bila njegova prisotnost potrjena na 17 točkah. Zakaj takšna razlika med obema popisoma? Večina jerebov v jesenskem popisu je bila zabeležena na neovršnih predelih, kjer pa zimski popisi sledenja zaradi pomanjkanja snega niso bili izvedljivi. Na podlagi popisa ocenjujemo, da znotraj *Posebnega območja varstva Pohorja* živi od 30 do 50 parov.

Zaradi velikih populacijskih nihanj med leti je za koconogega čuka nemogoče izoblikovati populacijsko oceno na podlagi le dveh obsežnih sistematičnih popisov. Gre za nomadsko vrsto, ki v posameznem letu gnezdi tam, kjer najde najugodnejše razmere. Zaradi tega lahko v posameznih letih na nekaterih območjih povsem izgine, medtem ko drugod, tudi več sto kilometrov stran, tvori izjemne gostote. Že naslednje leto je lahko bilo čisto drugače. Slednjemu smo bili priča na Pohorju v letih 2014 in 2015. Prvo leto je bilo zabeleženih kar 54 pojočih osebkov. Z ene točke je bilo moč slišati tudi po tri ali štiri osebkke hkrati. Snega je bilo tisto pomlad (aprila) na Pohorju malo. Na Pokljuki, kjer je zelo podoben življenjski prostor, je bilo istega leta ob istem času zabeleženih izrazito manj koconogih čukov kot običajno. Je pa tam vladala zima z veliko snega. Spomladi leta 2015 pa je bila slika obratna. Na Pohorju

Sled ruševca v snegu.

Vir: Popis stanja populacij ptic na območju Pohorja. Končno poročilo DOPPS, 2015.

Pokritost s popisnimi točkami (n= 126) za sove, detle in žolne v letih 2014 in 2015. Vir: Popis stanja populacij ptic na območju Pohorja. Končno poročilo DOPPS, 2015.

Koconogi čuk, sicer nočna ptica, je pri Črnem jezeru v invazivnem letu 2014 prepeval sredi dneva. Foto: Alen Ploj.

so spomladi vladale prave zimske razmere, na Pokljuki pa je bilo spomladansko vzdušje. S popolnoma enako metodo in na istih točkah so bili na Pohorju zabeleženi le štirje koconogi čuki. Na Pokljuki pa je bilo močno nadpovprečno leto po številu pojočih koconogih čukov. Vrsto bomo iskali na višjih legah, v »invazivnih« letih se pojavi tudi na nadmorski višini pod 1.000 metrov.

Bolj zvesti svojim tradicionalnim teritorijem (območjem) so mali skoviki. Leta 2015 je bilo zabeleženih 51 registracij naše najmanjše sove. Večino opazovanj je bilo vezanih na vršne predele Pohorja, predvsem okolico barij in gozdnih jas, saj malemu skoviku zelo ustreza postopen prehod gozda v negozdne površine. Populacijska ocena od 30 do 50 parov (merilo oddaljenosti 500 metrov) znotraj *Posebnega območja varstva Pohorje* ostaja že dlje časa nespremenjena, kar kaže na stabilnost populacije.

Specialist starih iglastih gozdov je triprsti detel. Upravičeno ga bomo iskali v gozdnih rezervatih in drugih območjih, kjer je veliko odmrlega lesa iglavcev. Med ciljnim popisi leta 2015 je bil zabeležen na 55 točkah. Na

podlagi teh podatkov je nova populacijska ocena za *Posebno območje varstva Pohorje* od 50 do 70 parov. Prejšnja populacijska ocena, na podlagi podatkov iz leta 2001, je bila od 20 do 30 parov. Sprememba gotovo ni posledica porasta v populaciji, pač pa v povečanem naporu in obsegu popisa. Območje med Roglo in Lovrenškimi jezери ponuja obilo možnosti za opazovanje ledenodobnega relikta.

Med vsemi popisovanimi vrstami v letih 2014 in 2015 je bila črna žolna najbolj enakomerno razporejena. Zabeležena je bila na 39 točkah, kar se ujema s populacijsko oceno od 30 do 40 parov (merilo oddaljenosti 500 metrov) znotraj *Posebnega območja varstva Pohorje*.

... ter v bodoče

Pohorje je za mnoge prebivalce severovzhod-

Mali skovik je najbolj dejaven ob zori in mraku. Predstavlja strah in trepet tudi dvakrat večjim pticam, ki so njegov plen. Fotografija je nastala po spodletelem poskusu lova na krivokljuna v bližini Rogle.
Foto: Alen Ploj.

Za razliko od samcev drugih vrst detlov in žoln imajo triprsti detli rumeno in ne rdeče lise na glavi. Fotografija je nastala v okolici Osankarice.

Foto: Alen Plaj.

dne Slovenije prva resna vzpetina. Pozimi je magnet tudi za tujce. Z razvojem in ponudbo postaja vse bolj privlačno tudi v letni sezoni. Pritisk na pohorski ekosistem postaja prevelik, kar se že kaže v izumiranju ali upadu vrst. Podobe Pohorja iz časa slovitega Reiserja bi lahko obravnavali kot referenčno točko pristnih gorskih gozdov. Kljub temu, da velja Slovenija za gozdnato državo, vsaj približno tako bogatih gozdnih kompleksov pri nas ni več. Najbližji so ponekod na Balkanu. Ali lahko pričakujemo, da bo stanje v naravi na Pohorju kdaj bolj rožnato? ... Hmm, pravkar sem se spomnil svojega dvo-dnevnega prečenja Pohorja za prvomajske praznike, od Maribora do Slovenj Gradca. Vse od Areha pa do Kremžarjevega vrha mi poti niso kazale markacije, temveč dvojna sled motorjev za kros. Tudi po snegu mimo Lovrenških jezer, sto metrov mimo rastišča ruševca. Pozimi pa so enak problem neodgovorni ali pa nevedni na motornih saneh.

Za dosego bolj rožnatega stanja v vseh naših gozdovih so med drugim nujno potrebne vzpostavitev velikih mirnih območij z omejenim gospodarjenjem in dostopnostjo, večja mera ozaveščanja ter višje kazni pri neupoštevanju pravil gibanja v naravi, na primer odvzem izpita in motornega vozila in visoka finančna kazen. Tako to počnejo v naših sosednjih državah.

Dr. Reiser bi verjetno zmajeval z glavo, če bi videl, kako dramatično se je v približno sto letih spremenila podoba in avifauna »des Bachern-Gebirges«.

Viri:

Mibelič, T., 2014: Skupinski popis na Pohorju. Svet ptic, 20 (2): 35

Mibelič, T., 2015: Popis stanja populacij ptic na območju Pohorja. Končno poročilo DOPPS.

<http://natura2000.eea.europa.eu/Natura2000/SDF.aspx?site=SI5000006>.

<https://www.zobodat.at/pdf>.

MittNatVerSt_61_1_0001-0143.pdf

Matej Gamser. *Oče, ljubitelj narave – še posebej na območju »od Goriškega do Pirana«, naravovarstvenik in ornitolog, pri srcu mi je raziskovanje samotnih gora. Omenjeni pojmi v grobem opredeljujejo moj življenjski slog. Delam tudi na promociji slovenske narave – področje ornitologije – na Facebook strani Birding Slovenia.*

Foto: Voranc Vogel.

